

Pražák, Richard

O humanismu a renesanci na Slovensku

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1967, vol. 16, iss. C14, pp. [173]-176

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102264>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ZPRÁVY

O HUMANISMU A RENESANCÍ NA SLOVENSKU

Historický ústav Slovenské akademie věd uspořádal v prosinci 1965 ve Smolenici rozsáhlou vědeckou konferenci o renesanci a humanismu na Slovensku, která přesvědčivě ukázala, jaký význam měl humanismus a renesance ve vývoji slovenské vzdělanosti a jak důležité bylo toto období uherské kultury i v mezinárodním měřítku. Vnější popudem k uspořádání konference bylo 500. výročí Academie Istropolitany, první university na Slovensku, založené králem Matyášem Korvínem. Přimo k Academii Istropolitane se vázal referát prof. Rebra, který hledal odpověď na otázku, jaká byla Bologna jako vzor Istropolitany, a upozornil i na důležitost pařížského vzoru Istropolitany, podle něhož byli příslušníci university vyňati z běžné jurisdikce a podřízeni zvláštní církevní jurisdikci, kterou vykonával prostřednictvím svých lidí ostřihomský arcibiskup Jan Vítěz. V souvislosti s působením Giovanni Gattioho vnesl Rebro pochybnosti o tom, zda v Bratislavě vůbec existovala právníká fakulta a prohlásil, že prvořadou úlohu tu měla bezesporu katedra teologická. Na referát Rebrův navazoval koreferát Fischerův o pěstování astronomie na Istropolitane, kde vedle sebe působily dvě důležité školy, rakousko-německá, zastupovaná Regiomontanem, a krakovská, představovaná Bylicou. Zvláště zajímavý byl příspěvek Kardosův o proniknutí devotio moderna na Istropolitany, jež se obrazelo např. v disputaci krále Matyáše s dominikánským teologem Gattim; zároveň Kardos poukázal i na celou předchozí uherskou tradici devotio moderna, od jejich prvních stop na pětikostelské universitě v 2. polovině 14. století ke známému italskému humanistovi na uherském dvoře Zikmundově P. P. Vergeriovi, který znal i některé husitské artikuly. V souvislosti s tím zdůraznil Kardos obdobné zaměření i u dalších předchůdců humanismu ve střední Evropě, mezi nimi také průkopníku husitismu, jako byl Konrád Waldhauser. Speciální problematikou Academie Istropolitany se obíral koreferát Ratkošův o vztahu Jana Vítěze a Jiřího Schomberga k první slovenské universitě, v níž osvětlil důležité okolnosti jejího vzniku, z nichž zdůraznil přání Matyášovo odvést uherské studenty z heretické university pražské i z habsburské university vídeňské. Spor mezi Matyášem a Vítězem se neblaze projevil i na bratislavské universitě, jejíž jedinou oporou se stal od r. 1471 bratislavský probošt Schomberg, po jehož smrti universita rychle upadala, neboť na její podporu neměly již zájem jak státní a církevní kruhy, tak ani samotné město Bratislava.

Tyto příspěvky vhodně doplnil referát maďarského profesora A. Csizmadii o vysokém školství v Uhrách ve 14. a 15. století, který se obíral zvláště pětikostelskou universitou založenou r. 1367 králem Ludvíkem Anjouovským a starobudínskou universitou, vytvořenou r. 1389 Zikmundem Lucemburským. Také tyto university se formovaly především pod vlivem severoitalských universit, hlavně university boloňské a padovské, bohužel však záhy zanikly pro nedostatek kulturního zájmu, jsouce závislé především na blahovůli svých církevních protektorů, neboť ani Ludvík, ani Zikmund se nepostarali o jejich dostatečné dotování a starost o vydržování těchto universit přenechali plně církvi, jak to vytkl Ludvíkovi již papež Urban V.

Další referáty, přednesené D. Lehotskou a M. Hudákovou, se poněkud vymykaly z rámce konference. Byly věnovány kulturním a hospodářským dějinám Bratislavy z 15. a 16. století a přes svou materiálovou bohatost nezapadaly svým lokálním zaměřením do celkového pořádku jednání.

Zvláštní oblast konference tvořily dějiny školství na Slovensku do 16. století, jež uvedl přehledným referátem P. Vajcik, který hovořil o vývinu slovenských městských i venkovských škol, jejichž vývoj v podstatě ovlivnily renesance a reformace, i o studiu slovenských studentů na cizích universitách. Tuto otázku rozvedl pak ve svém referátě „Slovensko a evropská vzdělanost v 15. a 16. století“ prof. Varsík, který po zmínce o studii Slováků v Itálii a Francii věnoval hlavní pozornost jejich studiu v Praze, ve Vídni a v Krakově,

příčměž konstatoval, že do husitských válek směřoval hlavní příliv uherských studentů do Prahy, potom — i když tento příliv ani později zcela neustal — se obrátil spíše do Vídně a Krakova, který se stal útočištěm uherských studentů hlavně na přelomu 15. a 16. století, kdežto po bitvě u Moháče odcházeli tito studenti v hojném počtu především do Vitenberku a v souvislosti s příklonem Maďarů ke kalvinismu také do Heidelberku a Basileje. Znovu zesílil v této době i počet slovenských studentů v Praze, kde se tehdy objevují Slováci mezi členy profesorského sboru a akademickými funkcionáři, např. Jan Jessenius, Vavřinec Benedikt z Nudožer, Petr Fradelius aj. Na referát Varskíků navázal koreferát Kavkův o slovenských studentech v Praze v 15. a 16. století, který zdůraznil trvalou platnost základních výzkumů Varskíkových, jež bylo možno doplnit jen v několika jednotlivostech, např. o studiu Slováků na jezuitské koleji v Klementinu a zjištění celkového podílu Slováků ve skladbě posluchačů pražské university (studie Truce a Šmahela). Kavka zároveň poukázal na to, že jisté možnosti skýtá ještě druhý a třetí aspekt problému, podle Kavky především poznání toho, co si Slováci z pražské university odnášeli a dále čím přispěli k jejímu rozkvětu jako universitní učitelé. I když Kavkův koreferát nepřinesl nové materiálové poznatky, přece svou metodickou vytříbeností osvětlil neobyčejně jasně všechny podstatné aspekty studovaného tématu. Promyšlenou koncepcí vynikal i koreferát Kovácsův o stycích krakovské university se Slovenskem za renesance a reformace, který zdůraznil humanistické tendence krakovské university a působení krakovského humanismu na uherskou reformaci, které se projevilo specificky i v součinnosti polských a uherských erasmistů. Hovořil rovněž o úloze Thurzů ve vývoji uherského humanismu a renesance a humanisticko-renesančních stycích Levoče, Bardějova a Košic s Polskem, mezi nimiž připomenul i dílo Valentina Ecchia a jeho vliv na Poláka Modrzewského. Zmínil se také o souvislosti mezi Krakovem a Vitenberkem, kam přešli po bitvě u Moháče mnozí uherští studenti právě z Krakova a dotvořili tu humanistické ideály krakovské v Melanhtonově duchu reformacím. S materiálovou akribií doplnil koreferát Kovácsův i příspěvek Horváthův o slovenských studentech na krakovské universitě v 15. a 16. století, kteří tvořili spolu s ostatními studenty Uher 15–16 % jejího osazenstva. V letech 1493–1506 tu např. bylo zaspáno 750 studentů z Uher, v letech 1507–1515 390 a v letech 1516–1525 380 studentů, kdežto v dalších desetiletích se jejich počet pohyboval pouze okolo jedné stovky. Převahu mezi nimi měli studenti z východního a středního Slovenska a odliv po Moháči způsobila zejména reformace; třebaže — a to Horváth ve svém koreferátě opomenul — právě tehdy studovali v Krakově nejvýznačnější představitelé uherské reformace. Pozornost vzbudil po mnoha stránkách objevený příspěvek Kučerův o slovenských studentech na vídeňské universitě v 15. a 16. stol., který poukázal na jejich sociální složení (většinou byli městského původu, a to více z chudších rodin řemeslnických než z bohatších kruhů obchodních) a pečlivě vysledoval i jejich teritoriální složení. Převládali studenti ze Spiše, třebaže mezi zastoupenými městy držela v letech 1377–1514 primát 149 studenty Bratislava. V tomto období tvořili studenti z Uher 21 % všech vídeňských vysokoškoláků, od r. 1514 jejich počet však prudce klesal a po bitvě u Moháče byl zcela mizivý, což souviselo kromě vnitřních uherských poměrů jistě i s celkovým úpadkem vídeňské university.

Okruh vlastní humanisticko-renesanční problematiky uvedl akademik Mátrai z Budapešti přehlednou přednáškou o italské renesanci a Uhrách, kde se zaměřil zejména na vliv italské renesanční filosofie v Uhrách, která tam pronikala zvláště v 16. století, kdy pokrokové ideologické směry byly v Itálii již na ústupu a radikální italští myslitelé se uchýlovali se svými myšlenkami mimo jiné do Sedmihradska, Slezska a Polska, kdežto ve vlastních Uhrách se uplatnili spíše umírněné filosofové typu Francesca Petrizziho, který tu měl silný vliv až do 17. století. Vývojem humanismu na Slovensku se zabýval J. Mišianik, který poukázal zvláště na vliv reformace, která díky své luteránské orientaci měla na Slovensku nerevoluční, ortodoxně náboženský charakter, a přispěla výrazně k myšlenkové krotkosti slovenského humanismu, třebaže měla na druhé straně zásluhu o znárodnění latinizujícího humanismu na Slovensku a jeho vymaňení z celouherských kolejí; oproti humanismu církevních hodnostářů a magnátů Matyášova a zčásti i Vladislava dvora zakotvil slovenský humanismus během 16. století především v prostředí školském a jeho nositelem byla kromě nižší šlechty hlavně vrstva měšťanská. Latinské humanistické příležitostné poezii na Slovensku od 20. let 16. století do 70. let 17. století věnoval svou přednášku J. Minárik. Jeho referát byl jedním z prvních pokusů o načrtnutí této problematiky, založeném na spoustě nového materiálu, avšak byl podán značně odtažitou příručkovou a svou zkratkovitostí přímo telegrafickou formou, nabytou jmény a fakty na úkor problémového zpracování a obecnějších perspektiv a byl v tomto směru přímo klasickou ukázkou toho, že ani materiálové

tak neobyčejně cenný a objevný příspěvek nemusí být v takovémto. podání pro vědeckou konferenci zcela vhodný a únosný.

Několik příspěvků se týkalo působení slovenských humanistických vzdělavců v českých zemích. Humanistickým literárním druhem městských popisů a topografií Loun od Martina Rakovského se obírala D. Martínková, českým pobytům Michala Ascania ze Žiliny J. Martínek, který prokázal, že Michal Ascanius ze Žiliny je totožný s Michalem Hasconiem ze Žiliny i Michalem Hasskovinem ze Solnice, a že jen omylem Truhlářovým a Hrdinovým v nich byly spatřovány tři různé osoby. Na přednes D. Martínkové navázal prof. Okálí příspěvkem ke genealogii Martina Rakovského, v němž seznámil posluchače s prvými třemi generacemi Rakovských, zvláště se známým Jurajem Rakovským. O. Kollárik hovořil o Vavřinci Benediktu z Nudožer; označil jej za našeho nejvýznamnějšího pedagoga před Komenským a zdůraznil jeho význam jako autora první české systematické gramatiky a úplného systému české časoměrné prosodie, jakož i důležitost jeho návrhů univerzitních reforem, o nichž se zmínil také prof. Polišínský, který věnoval hlavní pozornost Jesseniovi a Fradeliovi a jejich působení na pražské universitě, zasadiv přitom svůj výklad do širokých mezinárodních souvislostí předbělohorských Čech, v nichž se humanistické podněty francouzsko-italské spojovaly v té době výrazně i se silicímí podněty protestantského Německa a Nizozemí.

Podrobný životopis předního uherského humanisty Jana Sambuca načrtl A. Vantuch, který sebral o tomto významném zjevu uherské kultury 16. století mnoho nových dokladů rozšiřujících podstatně naše znalosti Sambucova života a díla. Tvůrčí metodě Sambucově věnoval zvláštní pozornost akademik Kardos, který poukázal na Sambucovu spojitost s padovským dějepiscetvím, jež ovlivňovalo významně i další uherské učence Dudice, Forgáche a Istvánffyho, z nichž poslední byl také nejvýznamnějším Sambucovým žákem — historikem.

Bohatou diskusi vzbudil referát polského historika W. Urbana z Krakova o slovensko-polských stycích od poloviny 15. do počátku 17. století, který kladl důraz na odlišení styků slovensko-polských v rámci celkových vztahů Polska a Uher, podtrhl zásluhu polských usedlíků o poslovenštění některých severoslovenských měst a význam Krakova pro počátky reformace na severním a východním Slovensku. Zájmu slezských humanistů o Slovensko věnovali zajímavý referát manželé Martínkovi, kteří upozornili zejména na v tomto směru dosud nedoceněná díla J. Monavia, K. Cunrada a B. Exnera a dovodili, že přitom jde pouze o malou část novolatinšské slezské produkce vztahující se ke Slovensku, jejíž výzkum by byl vděčným úkolem i pro slovenskou literární historii. Pozornost konference zaujal zvláště pak bohatě fundovaný referát prof. J. Macúrka o moravsko-slezských humanistických souvislostech se Slovenskem, v němž Macúrek zdůraznil zvláštní místo moravsko-slezského prostředí ve vývoji vztahů česko-slovenských a nedostatečný zájem starší a novější historiografie o tyto otázky, zejména pokud jde o 2. polovinu 15. a počátek 16. stol. Macúrek se zabýval hlavně postavou a úlohou Jana Filipce i jeho uherských humanistických druhů a významem slovenských Thurzů, zvláště olomouckého biskupa Stanislava Thurza a vratslavského biskupa Jana Thurza pro rozvoj humanismu na Moravě a ve Slezsku, jejichž činnost posoudil v širším středoevropském rámci, který tvořila stejně humanistická střediska v Budíně a ve Vídni, jako Olomouc, Vratslava a Krakov. R. Pražák hovořil o působení Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic v Uhrách a odrazu humanistické součinnosti česko-uherské v počátcích českého národního obrození, kdy zdůrazňování těchto humanistických tradic u Voigta, Procházky aj. se stávalo protiváhou postupující germanizace a vedlo k upevnění kulturní spolupráce malých středoevropských národů.

Zbytek konference vyplnily referáty z kulturních dějin. M. Cesnaková-Michalčová podala prakticky násin nejstarších divadelních dějin slovenských až do 16. století, přičemž hlavní pozornost věnovala lidovým náboženským hrám a mystériím, jejichž středisky byly koncem 15. a počátkem 16. století hlavně Bratislava a Bardějov. Renesanční rysy slovenského divadla byly brzy překryty reformací, která umožnila rozmach školských her, jež měly humanistický ráz a byly např. v Banské Bystrici, Banské Štiavnici a Kremnici provozovány s přímou finanční podporou měst. Byly to většinou hry latinské a německé. Dr. Bálent podal velmi pěkný přehled starých tisků a tiskáren na Slovensku v 15. a v 16. století. Připomenul, že v 16. století bylo na Slovensku 9 tiskáren, z nichž neproduktivnější byly tiskárny v Bardějově a v Trnavě, kde byla jediná uherská katolická tiskárna 16. století. Náklady 15. a 16. století se pohybovaly od 70 jednotek až po tisícové náklady kalendářů, kromě nichž se uplatňovala zejména náboženská spisba, zvláště polemická, a příležitostné tisky Střediskem humanistických tisků byl tehdy především Bardějov. Neobyčejně poutavá byla i přednáška J. Kuzmika o slovenských knihovnách 15. a 16. století, mezi nimiž vy-

nikaly knihovny kapitulní s mnoha vzácnými rukopisy, ale i knihovny farní a klášterní. Kuzník obrátil pozornost také na dosud velmi málo prozkoumané knihovny školní a knihovny humanistické, mezi nimiž zasluhuje ocenění zvláště knihovna Sambucova, která měla asi 5000 svazků.

Referáty a koreferáty byly doplněny i hojnou diskusí, jež se zaměřila jednak k dějinám slovenského školství, jednak k charakteru slovenské humanistické a renesanční literatury i k otázce celkového kulturního, politického i hospodářského postavení Slovenska v obecném evropském proudění za humanismu a reformace. Cetné diskusní příspěvky, z nichž připomínám závažná vystoupení prof. Caploviče, Polišínského, Macůrka, Ratkoše, Kardose aj., přispěly k prohloubení a zpřesnění řady přednášek a k lepšímu pochopení celkové problematiky vývoje humanismu a renesance na Slovensku, k jejímž řešení přinesla konference mnoho nových cenných podnětů, které posunou bádání na tomto poli nepochybně o další významný krok kupředu.

Richard Pražák

DIPLOMOVÉ PRÁCE Z DĚJEPISU A ARCHÍVNICTVÍ, OBHÁJENÉ NA FILOSOFICKÉ FAKULTĚ UJEP V BRNĚ V L. 1952—1966

Všechny v seznamu obsažené diplomové práce byly obhájeny na historických katedrách filosofické fakulty University J. E. Purkyně v Brně, tj. na katedře československých a obecných dějin, na katedře dějin SSSR, střední a jihovýchodní Evropy a na katedře archivnictví, a vědeckovýzkumné plány těchto kateder se v nich také plně odrážejí.

Vedoucí diplomových prací jsou uváděni za bibliografickými údaji zkratkou. Jsou to zesnulý prof. dr. Rudolf Holinka (Hol.), prof. dr. Josef Kabrda (Ka.), člen korespondent ČSAV prof. dr. Josef Macůrek, DrSc. (Ma.), prof. dr. Jindřich Šebánek, DrSc. (Seb.), prof. dr. Bedřich Šindelář (Šin.), doc. dr. František Hejl, ScC. (H.), doc. dr. František Jordán, ScC. (J.), doc. dr. Josef Kolečka, ScC. (Kol.), doc. dr. Zdeněk Konečný, ScC. (Kon.), doc. dr. Jaroslav Kudrna, ScC. (Ku.), doc. dr. Miloslav Laichman, ScC. (L.), doc. dr. František Mainuš, ScC. (Mai.), doc. dr. Richard Pražák, ScC. (P.), doc. dr. Josef Válka, ScC. (V.) a doc. dr. Josef Česka, ScC., z katedry starověké kultury, doc. dr. Jaroslav Dřímál, ředitel Městského archivu v Brně a vedoucí pobočky HÚ ČSAV v Brně dr. Václav Peša, ScC. Vedoucím většiny diplomových prací z oboru archivnictví byl prof. dr. Jindřich Šebánek, DrSc. Některé práce vedla doc. dr. Saša Dušková, ScC. (Du.).

Bibliografické údaje u všech prací se přes veškerou snahu nepodařilo shromáždit, poněvadž především některé starší práce se nedochovaly ani v knihovně katedry, ani v Ústřední knihovně filosofické fakulty.

1952

a) dějepis

Benešová, Anna: *Čeští Slované do konce 9. století*. 68 s. (Hol.)

Běňová, Stanislava: *Slezsko a jeho úloha v česko-polských vztazích ve 2. polovině 19. století* (vymezeno v období 1850—1880). (Ma.)

Doležal, Jiří: *Machiavelliho pojetí státu a počátky francouzského absolutismu*. 66 s. (Hol.)

Drobílková, Milada: *Počátky královských měst moravských Brna, Olomouce, Znojma a Jihlavy*. 80 s. (Hol.)

Šichlerová, Alena: *Vývoj textilního průmyslu v oblasti olomoucké obchodní a živnostenské komory v 2. pol. 19. stol.* (Šin.)

Hromadníková, Růžena: *Ostravsko-těšínská průmyslová oblast na přelomu kapitalismu a imperialismu*. (Ma.)

Hrudová, Bronislava: *Řemesla a obchod u nás do konce 12. století*. 40 s. (Hol.)

Chromková, Olga: *Komenský a anglická buržoazní revoluce*. 50 s. (Šin.)

Janoušek, Jaromír: *Kláster rajhradský. Hospodářský vývoj do konce 13. století*. 51 s. (Hol.)

Konečný, Zdeněk: *Morava a Uhry (Slovensko) v první polovině 16. století*. (Obchod a fluktuace obyvatelstva.) 170 s. (Ma.)